

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 125 2004

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2005 och för recensioner 1 september 2005.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider om inget annat anges.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

ISBN 91-87666-22-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2004

nan är ovanlig hos Lilja och det är dansbanorna också. Liljas texter, t ex *Kvinnorna i släkten*, kan läsas som repliker till den manliga primitivismen. Bara det att hos Lilja sker brottningen mer med moderskapet än med driften. Nilson tänker sig att om berättelser i populärlitteraturen slutar i det fullkomnande mötet så fortsätter Lilja och hennes kollegers texter längs en annan väg fram till hur mötet till slut misslyckas.

Nilson summerar sina läsningar med att Lilja deltog i 30-talets debatt om kvinnlighet och moderskap. Liljas män och kvinnor är och förblir ensamma. Att förhålla sig till moderniteten – Lilja talar visserligen själv om att hon är ur takt med tiden, men Nilson visar att författarskapet har mer än en röst, det är polyfont och uppvisar en ambivalens gentemot det moderna. Det visar prov på en stark kritik mot den gamla sk goda tiden, en religionskritik.

Hur kom hon då att bli klassad som traditionell och underhållande, tänker sig författaren? Med Felski hävdas att kvinnan på grund av sitt genus alltid ställs utanför det nya. Att ”Den nya kvinnan” hör moderniteten till håller Nilson med om, men menar samtidigt att om den nya kvinnan ensam får representera kvinnors modernitet så blir det problematiskt. En sådan skildring, representation av moderniteten kan ge en föreställning om att kritiker som Lilja är konservativa eller motståndare, när de snarare är granskare eller ifrågasättare.

När det gäller avhandlingens upplägg och försöket att rädda ett författarskap in i en accepterad romantradition finns det skäl att fundera på om rätt metod för projektet är att läsa/referera recensioner. Finns det andra sätt att komma åt gångna dagars mottagande eller läsarreaktioner så redovisas de inte här. En svårighet är förstås att (status)kritikens röster utgör förarbeten till litteraturhistorierna och där har Lilja aldrig placerats särskilt stadigt. Man kan ha invändningar mot den betydelse som recensenter och förlag har givits för modernitetsbehandlingen liksom frågor när det gäller behovet att gradera och sortera litteraturen, jag menar ändå att Nilson visar sig behärska konsten att välja vilka texter och aspekter hon ska behandla ur ett mångårigt och produktivt författarskap. Ännu en konst visar avhandlingen prov på: Nilson kan läsa romaner på ett sätt som gör att hon får fram vad hon vill ha sagt utan att läsaren förlorar kontakten med vare sig Liljas romaner eller litteraturvetenskap.

Gertrud Liljas författarskap blir med denna studie för första gången behandlat i en doktorsavhandling. Den tysta rösten ur takt med tiden, skriver Nilson om och tänker sig nog att Lilja talar från den position i utkanten hon kallar middlebrow.

Birgitta Ney

Mikael Askander, *Modernitet och intermedialitet i Erik Asklunds tidiga romankonst*. Acta Wexiöensia Nr 29 2003. Humaniora. Växjö University Press 2003.

Mikael Askanders *Modernitet och intermedialitet i Erik Asklunds tidiga romankonst* är den första litteraturvetenskapliga doktorsavhandlingen som lagts fram vid Växjö universitet, och dessutom den första akademiska avhandlingen om Erik Asklunds författarskap.

I centrum för Askanders analys står de tre romanerna *Kvinnan är stor* (1931), *Lilla land* (1933) och *Fanfar med fem trumpeter* (1934). Valet av just denna del av författarskapet motiveras med att Asklund starkt bidrog till att utveckla den litterära modernismen under 1930-talet.

Avhandlingen är disponerad i fem kapitel: 1. ”Inledning”; 2. ”Den moderna kvinnan i fokus: *Kvinnan är stor*”; 3. ”Svensk landsbygd i filmtempo: *Lilla land*”; 4. ”En roman med ett ’soundtrack’: *Fanfar med fem trumpeter*”; 5. ”Sammanfattande slutdiskussion”.

I första kapitlet tecknas författarens biografi. Övertygelsen om att liv och dikt i Asklunds fall är en ovanligt sammantvinnad helhet är motivet för denna exkurs. Avhandlingsförfattaren deklarerar att han i närläsningen av de tre romanerna fortlöpande kommer att relatera dem till adekvata aspekter av Asklunds liv. I denna inledande levnadsteckning ägnas störst utrymme åt författarens väg in i litteraturen, främst debuten tillsammans med Harry Martinson, Artur Lundkvist, Josef Kjellgren och Gustav Sandgren i antologin *5 unga* 1929. Askander uppehåller dig vid den bild av Asklund som framträdde en bit in på 30-talet och noterar att han snart blev ett omdiskuterat namn i den litterära debatten. En kort sammanfattande karakteristik av mottagandet av den tidige Asklunds verk visar på två sidor. Den ena präglas av skepsis mot hans psykologiska gestaltning och modernistiska experimentlust. Den andra utmärks av en positiv attityd till en ung författarbegåvning med framtiden för sig.

Asklund tycks ha varit oavblåtligt verksam under dessa år som avhandlingförfattaren valt att studera. 1931 gav han ut två romaner, *Ogifta* och *Kvinnan är stor*, han verkade som redaktör för antologin *Modern lyrik* och spelade tillsammans med bl a Artur Lundkvist in kortfilmen *Gamla stan*. Året därpå utkom *Frukt*, en samling prosadikter, följd året därefter av romanen *Lilla Land*. 1934 gavs så hans hittills mest omfattande roman ut, *Fanfar med fem trumpeter*. Avhandlingförfattaren ger korta karakteristiker av de romaner som senare ska behandlas och sätter dem samtidigt in i en biografisk kontext. Här presenteras dessutom begrepp som livsdyrkan och vitalism. Inriktningen för avhandlingens fortsättning anges också, nämligen de två huvudteman som finns med i avhandlingstiteln: moderniteten och anknytningen till andra konst- och medieformer.

Askander slår fast att begreppet modernitet är "notoriskt svårdefinierat" (s 30) och för att finna tjänliga teoretiska hjälpmedel för sin analys av hur moderniteten kommer till uttryck i Asklunds romaner har han valt att följa Torsten Petterssons typologi med fyra samtidiga utvecklingstenden- ser: 1) Industrialisering, 2) Demokratisering, 3) Sekularisering och 4) Subjektivering. Kring varje kategori förs ett resonemang där också andra röster om moderniteten får komma till tals, bl a John R Gibbins och Bo Reimer, Sara Danius och Peter Luthersson. Av referenser till internationella modernitetsteoretiker finner man knappt någon. Endast Marshall Bermans *All that is Solid Melts into Air. The Experience of Modernity* nämns. Med tanke på att den internationella modernitetsdiskussionen de senaste 15 åren varit mycket intensiver sig valet av Torsten Petterssons korta och ganska allmänt hållna kultur- och idéhistorisk framställning något begränsande. I en doktorsavhandling där *modernitet* förekommer som första ord i titeln förväntar man sig en mer omfattande diskussion av begreppet.

Askander betonar att modernitet inte enbart ska förstås som processer utan även som konkreta föremål "som är tidstypiska, de aktuella nymodigheterna i det moderna samhället samt erfarenheten av moderniteten" (32). Dessa konkreta ting benämner han "det modernas ikoner", med en term lånad från Per Olov Qvist. Alla dessa materiella ting – grammofoner, bilar, moderna hus och kläder, biografier och radioapparater – är naturligtvis exponenter för den industriella moder-

nitetens processer, för att ansluta till Torsten Petterssons kategorier, och i Asklunds texter kommer de att fungera som ett slags modernitetens märkörer. Iakttagelsen är oomtvistlig men själva benämningen "ikon" är illa vald i sammanhanget. Den ursprungliga betydelsen av ordet är *bild*, och *en* etablerad användning av ordet avser östkyrkans heliga bilder. I semiotiken förekommer ordet som en av tre teckenkategorier. På bildskärmen avser ordet en bild eller symbol för programvara eller dokument. Ett uttryck som "modernitetens ikon" associerar snarare till vardaglig tidningsprosa än till vetenskaplig avhandlingsprosa.

Under rubriken "Intermedialitet" redovisas de teoretiska grunder som varit avgörande för hur Asklunds romaner kan studeras ur intermedial synvinkel. Askander anför Ulla-Britta Lagerroths formulering om intermedialitetsforskningens huvuduppgift: "utforskandet av historisk och nutida gränsöverskridande trafik mellan konstarter och medier." En kort historisk framställning över de viktigaste exponenterna för vad som med tiden skulle komma att benämnas intermediala studier avslutas med att avhandlingförfattaren återoppar Werner Wolfs *The Musicalization of Fiction. A Study in the Theory and History of Intermediality* från 1999. I bokens inledningskapitel fomulerar Wolf ett utkast till en övergripande intermedialitetsteori. Askander redogör för Wolfs begrepp "öppen" och "dold" intermedialitet och applicerar dem omedelbart på Asklunds arbeten.

Avsnittet om intermedialitet hänger väl samman. Askander finner stöd för sitt resonemang och de problem som han avser att belysa i avhandlingens fortsättning hos forskare som Anders Ohlsson, när det gäller den filmiserade texten, och Hans Lund, ifråga om textens relation till bildkonsten. Överpedagogisk och till och med truistisk är däremot beskrivningen av metoden för intermedialitetsforskning, som Askander menar sker i två steg: "dels ska förekomsten av ett intermedialt fenomen konstateras, dels ska sedan dess funktion i sammanhanget utredas."

Om redovisningen av de teoretiska utgångspunkterna är övertygande ter sig tillämpningen av teorin på de tre romanerna mer ojämn. Lyckad är exemplifieringen av hur romanen *Lilla land* i enskilda stycken kan beskrivas som en filmiserad roman och ännu mer lyckad är redovisningen av exempel på textens musikalisering i *Fanfar med fem trumpeter*. Relationen mellan kvinnor och män ur modernitetsperspektiv diskuteras på ett intresse-

väckande sätt. Det populära filmmediet och de tillhörande biobesöken representerar nya mötesformer och träffpunkter för unga män och kvinnor. Filmmediets tematiserade erotik och mörkret i biosalongen gör biobesöket till en händelse med sexuella förtecken. Andra modernitetsfenomen som provväktenskap berörs, och 30-talets friare relationsmönster – som kommer till uttryck framför allt i *Kvinnan är stor* – sätter Askander in i adekvata sammanhang i samtiden, t ex Krukenstjärnafejden.

Däremot är användningen av begreppet *ekfras* genomgående problematisk. Man kunde förvänta sig en definition av ekfrasbegreppet redan i inledningens teoriavsnitt, men först vid analysen av romanen *Kvinnan är stor* presenteras innebörden av begreppet: ”en verbal gestaltning av en visuell gestaltning” (s 61). Hänvisning till någon av de forskare (t ex Spitzer, Heffernan, Mitchell) som uppehållit sig vid relationen mellan dikt och bild och som lanserat skilda ekfrasdefinitioner förekommer inte. Trots det verkar det vara Heffernans betydelse som Askander utgått från: ”verbal representation of visual representation.” När sedan begreppet appliceras på romanerna är det sällan det rör sig om ekfraser enligt den definition som presenterats (se t ex s 64, 89 och 125). Omnämmandet av en bild i form av ett fotografi, en oljemålning eller en spegelbild motiverar inte att företeelsen benämns ekfras. Sådana brister gör att intermedialitetsaspekten på Askunds romankonst bitvis förloras i pregnans.

Ett antal intertexter menar sig Askander identifiera i de tre romanerna. Han säger sig företräda en pragmatisk syn på intertextualitetsbegreppet och presenterar sin definition: ”Med intertexter avser jag andra skrivna texter utanför den text som primärt analyseras och som på ett eller annat sätt relateras till denna.” Här anges inte hur relationen ska identifieras, inte heller hur relationens giltighet ska avgöras.

Flest intertexter finner Askander i *Kvinnan är stor*: Karin Boye, *Astarte* (s 56 f); James Joyce, *Ulysses* (s 69); Homeros, *Odyseen* (s 72); Söderberg, *Den allvarsamma leken* (85); Lawrence, *Lady Chatterly's lover* (s 63, 86 f); och – som en kronologiskt omvänd intertext – Eyvind Johnsons *Bobinack* (s 85). Vad gäller *Lilla land* noteras följande: Zola, *Nana* (s 124); Voltaire, *Candide* (s 127) och Whitman, *Leaves of Grass* (s 132 f). Däremot är Askander betydligt mer återhållsam med att ange intertexter i *Fanfar med fem trumpeter*. I huvudsak

är det Lundkvists *Floderna flyter mot havet* som där uppmärksammas (s 167).

Bland dessa vill jag ta några exempel. Det gäller de prosalyriska sk parenteserna i *Lilla land*. Som Askander skriver påminner dessa ”om Whitmans katalogartade, prosalyriska sång till Amerika och den enskilda individens rätt till frihet”. Jag kan bara instämma i omdömet. Whitmans allomfattande anspråk och expansiva stil finner man ett eko av här. Greppet att ta in en hel nation i sin dikt klingar likaledes whitmanskt. Jag är däremot mer tveksam till att ställa *Lilla land* i något sorts intertextuellt förhållande till Émile Zolas *Nana*. De överensstämmelser Askander finner mellan Askunds Elin – ”bygdens röda Venus” – och Nana – ”Blonda Venus” – bedömer jag som tillfälliga. De paralleller som Askander finner mellan Elins uppträdande i kyrkan och Nanas framträdande på scenen är diskutabla. Världslitteraturen vimlar av utmanande kvinnor, som av likartade skäl skulle kunna anföras som jämförelseobjekt.

Däremot kan man förvånas över att kapitelrubrikerna i *Kvinnan är stor* förbigås helt: ”Av skadan blir man frågvis”, ”Intet omänskligt är mig främmande”, ”Det är synd om kvinnorna”. Den lekfulla attityden till traditionen – här representerad av Hesiodos, Terentius respektive Strindberg – borde vara värt ett resonemang ur modernitets- och intertextualitetsperspektiv.

Andra ställningstaganden av Askander kan diskuteras, t ex den oproblematiserade betydelsen av *medier*, dvs både medier i betydelsen konstnärliga uttrycksformer (t ex ett bildkonstverk) och tekniskt grundade medier (t ex en grammfon eller ett fotografi). Likaså är bristen på tydlig boskillnad mellan författaren och hans verk besvärande. När Askund skildrar en abort i *Kvinnan är stor* behöver inte det betyda att han är anhängare av fri abort, ändå skriver Askander: ”Borde inte Askund – som vitalist betraktad – med andra ord vara abortmotståndare?” Ifråga om språkmissar och bruket av redundans när han parafrazerar redan citerade avsnitt kunde man ha önskat att avhandlingen fått ytterligare en bearbetning.

Trots brister i precision vad gäller vissa begrepp och tillämpningar uppfyller Askander gängse fordringar ifråga om akribi, avgränsning, fördjupning och kontextualisering. På ett ofta fantasirikt sätt har han funnit grunder för sin tolkning inom skilda teoretiska kontexter, bland skönlitterära intertexter och i andra kulturvetenskap-

liga sammanhang. På detaljplanet gör han många fina iakttagelser. Han lyfter fram ett författarskap som hittills fått föga uppmärksamhet. Medan generationskamraterna i 5 unga, Harry Martinson och Artur Lundkvist, ägnats flera doktorsavhandlingar jämte andra tungt vägande studier, har Asklund och övriga inte fått särskilt stor uppmärksamhet. Ofta förskjuts proportionerna när sökarljuset riktas mot periferin, och när nu Asklunds tidiga författarskap blir belyst framträder flera intresseväckande aspekter på denne författares roll i samtiden. I ett sentida perspektiv ter sig just hans modernistiska experimentlust särskilt intressant, något som Mikael Askander också tagit fasta på i sin avhandling. Kombinationen modernitet och intermedialitet visar sig nämligen väl lämpad för analys av Asklunds romaner från tidigt 1930-tal.

Johan Stenström

Jenny Björklund, *Hoppets lyrik. Tre diktare och en ny bild av fyrriotalsismen. Ella Hillbäck, Rut Hillarp, Ann Margret Dahlquist-Ljungberg*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stockholm 2004.

Den lyriska fyrriotalsmodernismen är ett av den moderna svenska litteraturhistoriens mest dramatiska och fantasieggande kapitel, vilket också visar sig i den försvarliga mängd forskarmödor som ägnats åt dess författare, dess debatter och dess filosofiska och ideologiska förutsättningar. Intresset är välmotiverat. Få perioder i den moderna svenska litteraturhistorien kännetecknas av en sådan dramatik som fyrriotalet. Slagskuggorna från andra världskriget, de högtflygande diskussionerna om litteraturen som vägvisare ut ur sönderfallna ideologier, de djärva stilexperimenten och debatterna om nödtvungen eller påklistrad obegriplighet... Det litterära fyrriotalet är ett livligt myller av röster, där de kvinnliga och manliga författarnas stämmor ömsom flätas samman, ömsom skiljer ut sig i separata stämmor.

I litteraturhistorieskrivningen och i merparten av den hittillsvarande forskningen har dock bilden tett sig skev såtillvida att de kvinnliga författarnas röster hänvisats till understämmor eller marginalplatser – om de ens alls har uppmärksamats. I den avhandling jag själv skrev 1998 (*Kärlekens ödeland. Rut Hillarp och kvinnornas fyrriotalsmodernism*) valde jag, en smula drastiskt, att beskriva den litteraturhistoriska bilden

av fyrriotalet som ”en allvarstygnd bjudning på en herrklubb dit kvinnor endast undantagsvis var inbjudna”. Min egen utgångspunkt fann jag i en sorlande fest, som beskrivs i en av Rut Hillarps romaner från 50-talet. Där står en kvinna i centrum för uppmärksamheten, livligt inbegripen i ett lika poetiskt som intellektuellt samtal om kärlekens levande och litterära uttrycksformer.

Kärleken och kvinnorna finns med bland nyckelorden också i Jenny Björklunds avhandling *Hoppets lyrik. Tre diktare och en ny bild av fyrriotalsismen. Ella Hillbäck, Rut Hillarp, Ann Margret Dahlquist-Ljungberg*. Som framgår av titeln vill dock avhandlingen även lansera en ny bild av fyrriotalsismen och därmed markera en skiljelinje gentemot sina föregångare. Denna förnyelsevilja tar sitt avstamp i en plädering för en mer inkluderande syn på fyrriotalet och dess poeter av båda könen. Björklund hävdar att fyrriotalets lyrik tidigare alltför ensidigt etiketterats som ångestriden och pessimistisk. Själv vill hon lyfta fram ”hoppets lyrik” som en förbisedd men betydelsebärande tematisk förbindelselinje mellan decenniets modernistiska poeter, vilka i avhandlingen främst representeras av Ella Hillbäck, Rut Hillarp och Ann-Margret Dahlquist-Ljungberg.

I komprimerad form inrymmer den här skisserade tolkningsstrategin också avhandlingens tudelade syfte, nämligen: att tillerkänna de nämnda kvinnliga poeterna hemorts rätt i det litterära fyrriotalet samt att, som Björklund skriver, ”omvärdera översiktsverkens syn på fyrriotalet som pessimismens och ångestens epok” (s. 28). Det senare delsyftet utmynnar i ett ifrågasättande av legitimiteten i den litterära kontext som de litteraturhistoriska översiktsverken i sin nuvarande form utgör. I övergripande bemärkelse åberopar avhandlingen en genusteoretisk förstälseram, vilken Björklund dock inledningsvis relativiserar och avgränsar till att gälla just perspektivalet: att de i litteraturhistorieskrivningen marginaliserade kvinnliga lyrikerna återförs till den litterära kontext som ursprungligen omgav dem, i det här fallet den lyriska fyrriotalsmodernismen. Däremot avser hon inte att diskutera orsakerna till marginaliseringen, inte heller att ”analysera relationer mellan könen eller studera bilder av kvinnlighet i dikterna” och att detta får, som hon framhåller, till följd att kön *inte* är ett centralt begrepp i textanalyserna (s. 27). Dessa val av avgränsning, och därmed inskränkning, av den genusteoretiska förstälseramen, förklarar Björklund med att tidi-